

επέκεινα χώρα
THE LAND BEYOND

ΜΕΣΟΧΩΡΙ

επέκεινα χώρα
THE LAND BEYOND

ΜΕΣΟΧΩΡΙ

Επιμέλεια: Ίρις Κρητικού

Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2023

ΜΕΣΟΧΩΡΙ

Τα ζαγορίσια δημοτικά τραγούδια ως αναβλύζουσα εικαστική ύλη

«Σήκω Μαριόλα μ' από τη γης
κι από το μαύρο χώμα
Μαριώ, Μαριόλα μου
- Με τι ποδάρια η μαύρη να σηκωθώ
χεράκια ν' ακουμπήσω
Μαριώ, Μαριόλα μου.
Κάνε τα χέρια σου τσαπιά τις απαλάμες φτυάρια
Ψυχή καρδούλα μου...»

«...Τα τραγούδια ήταν όλα τραγούδια της ζωής, του χωραφιού, του καλυβιού, της δουλειάς, και της αγάπης και κάπου — κάπου και κανένα της ξενιτιάς. Μα ο χορός τους ακόμα δεν ήταν ο πολύδιπλος και ζωηρός χορός απώβλεπα στα χωριά των βουνών. Συρτός, ολόστρωτος, γαληνότατος, χορός παρόμοιος με πλεούμενη αρμάδα, βαρκούλες οπού οι ναύτες με τα κουπιά τις σπρώχνουν μπροστά και τις γυρίζουν πίσω. Τρεις χιλιάδες και πλειότεροι οι πανηγυριστάδες. Έλεγε ότι είχαν σηκωθεί από τους τάφους τους οι παλιοί κάτοικοι αυτής της ξακουσμένης πολιτείας των Μολοσσών»...

Κώστας Κρυστάλλης, διήγημα, Το πανηγύρι της Καστρίτσας, 1894

Ο τίτλος της έκθεσης που παρουσιάζεται στην *επέκεινα* χώρα, αναβλύζοντας από το γεωγραφικό και μεταφορικό στίγμα των Δημοτικών Τραγουδιών της Ηπείρου, προτείνεται ως ένα ανοιχτό πεδίο συνύπαρξης παλαιών και νέων συμβάντων, λόγου, ρυθμού και εικόνων, ως τοξωτή νοητή γέφυρα όπου η λύπη συναντά τη χαρά και η ξενιτιά το αντάμωμα, δίνοντας διακριτό τόπο στις συγκλίσεις και τις μικρές εσοχές μιας εκλεκτικής διαχρονικής εξιστόρησης που επιβεβαιώνει και ενδυναμώνει την οργανική συνέχεια της ελληνικής πρωτογενούς δημιουργίας. Στην Ήπειρο, ο χορός και το τραγούδι που συμπλέκονται με τους μύθους και τις δοξασίες της περιοχής, αποτελούν συλλογική πράξη καταγωγικής αποτύπωσης, ορατό ίχνος ιστορικής και συναισθηματικής μνήμης. Στην πολύτιμη ενδοχώρα τους, στηρίζεται το αφήγημα της έκθεσης.

Η ζωή και η καθημερινή δράση στο Ζαγόρι, εκτυλίσσονται με τη συμμετοχή μικρών και μεγάλων γύρω από την κεντρική πλατεία του χωριού, το «μεσοχώρι». Εκεί όπου συνήθως ορθώνονται η εκκλησία και το σχολείο και λειτουργούν τα καφενεία, τα καταστήματα, η τοπική αγορά. Το *μεσοχώρι*, αποτελεί την πάλλουσα ζωή του χωριού, τον ορατό τόπο όπου πραγματοποιούνται οι τελετές και οι κοινωνικές εκδηλώσεις, μεταξύ των οποίων και τα περίφημα Ζαγορίσια πανηγύρια.

Στους χορούς που λαμβάνουν χώρα στο *μεσοχώρι*, τα παιδιά πιασμένα στο τέλος του κύκλου, μεταλαμβάνουν τα έθιμα από τους μεγαλύτερους. Τα πανηγύρια ξεκινούν ανορθόδοξα, με τα ηπειρώτικα μοιρολόγια να συμπλέκονται με τα χαρμόσινα καθιστικά τραγούδια της τάβλας. Στον κυκλικό χορό, τα τραγούδια χορεύονται στα βήματα του «Ζαγορίσιου» και του «παλιού Ζαγορίσιου». Ακολουθούν τσάμικοι, προσαρμοσμένοι στα βήματα του «Ζαγορίσιου», συρτοί, συγκαθιστοί και άλλοι χοροί της Ηπείρου. Τα τραγούδια, άλλοτε σε διαδοχή και άλλοτε με γύρισμα τσάμικο, κεντημένα με καθαρότητα έκφρασης και μελωδική, ρωμαλέα λαλιά, αντηχούν στα λαγκάδια και τα βουνά, ψέλνουν ανάκατα τη χαρά της ζωής και τον έρωτα, το πένθος, τον πόνο της ξενιτιάς και τον αποχωρισμό.

Στη διάρκεια του 19^{ου} και του πρώιμου 20^{ου} αιώνα, με προέλευση άλλοτε τις μεγαλύτερες πόλεις (Γιάννενα, Άρτα, Πρέβεζα), άλλοτε το Μέτσοβο ή το Πωγώνι κι άλλοτε τις χαμένες πατρίδες και την ελληνική διασπορά ή τα σημαντικά ευρωπαϊκά κέντρα (Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Ρουμανία κ.ά.) και την Αθήνα, μέσα από τους εμπορικούς δρόμους και τη μετανάστευση, μέσα από την προφορική παράδοση ή και ερασιτεχνικές πρώιμες ηχογραφήσεις, τα δημοτικά ηπειρωτικά τραγούδια ξαναγεννιούνται μέσα από την ίδια τους τη ντοπιολαλιά.

Με αφετηρία τις πολυσχιδείς όψεις, τη φόρμα και το περιεχόμενο των ζαγορίσιων δημοτικών τραγουδιών, σχεδιάστηκε ένας οργανικός διάλογος με το έργο εικαστικών καλλιτεχνών που αντλούν την έμπνευσή τους από την άυλη αυτή μοναδική μουσική παράδοση της Ηπείρου. Μοιρολόγια που έλκουν την καταγωγή τους από την αρχαία θρηνωδία, κηρύσσοντας ωστόσο την έναρξη του πανηγυριού, (πχ. η περίφημη Μαριόλα που πεθαίνει χωρίς ο άνδρας της που επιστρέφει από τα ξένα να προλάβει να την χαιρετίσει), ο σκάρος (αργόσυρτος χορός για την έναρξη της βοσκής) ή τα τραγούδια της τάβλας, δίστιχα ερωτικά ή σατυρικά στιχοπλάκια, ζαγορίσια χαβάδια των πανηγυριών και των γλεντιών, ήχοι του κλαρίνου που πρωτοστατούν, τραγούδια της γιαννιώτικης και της ζαγορίσιας παράδοσης (Φεγγαροπρόσωπη, Δόντια πυκνά κ.α.), τραγούδια για τον ηρωικό Κατσαντώνη που έδρασε στα Άγραφα και τα Τζουμέρκα, ή για τον θρυλικό λαϊκό ήρωα Οσμάν Ντάκας (Σαμαντάκας) που προτού απαγχονιστεί ρωτήθηκε αν είχε κάποια τελευταία επιθυμία κι εκείνος χόρεψε έναν χορό τόσο συγκλονιστικό ώστε οι Τούρκοι του χάρισαν τη ζωή και την ελευθερία του, τραγούδια αυτόχθονα όπου χωριά της περιοχής ή υπαρκτά πρόσωπα αναφέρονται ονόμαστικά (Πάπιγκο, Βίτσα, Καπέσοβο, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι) / (η Αλεξάνδρα που καταριέται την ξενιτιά, η όμορφη Όλγα, η αρχόντισσα Μπολονάσαινα που πέφτει θύμα απαγωγής, ο Μαχαραγιάς, τα Τακούτσια, το Αρχοντόπουλο -η ερωτική περιπέτεια ενός νέου από αρχοντική οικογένεια των Ιωαννίνων που ταυτίζεται με τον ανιψιό του Νικολάκη Αθανασίου με την τραγουδίστρια του καφέ αμάν, την «λαλητίνα» Φατιμέ) και πολλά άλλα, προτείνουν λέξεις και ρυθμούς, συνθήκες, χαρές και λύπες, ιστορικά και δραματικά προσωπικά επεισόδια, κοινωνικά πλαίσια, δοξασίες, τοπιογραφικές και λαογραφικές αναφορές που συνθέτουν την αναβλύζουσα πηγή έμπνευσης για τους συμμετέχοντες εικαστικούς.

Η οργανική σύνδεση των τραγουδιών και του παραδοσιακού λόγου με τη σύγχρονη εικόνα και τα διαφορετικά χρησιμοποιούμενα υλικά, η σημασία της διαχρονίας στους εμφανιζόμενους συμβολισμούς, στους εικονιζόμε-

νους ήρωες και τα αρχετυπικά σύμβολά τους και την αφήγηση, η μετατόπιση και η μεταγραφή των συναισθημάτων από την άνοιξη στον χειμώνα και από το πένθος στο γλέντισμα, το διαφαινόμενο τοπίο της Ηπείρου που προέρχεται από τη λέξη Άπειρος (ατελείωτη) με τα βουνά, τα αγριολούλουδα και τα δένδρα, με τις χαράδρες και τα λαγκάδια, με την ποικιλότητα των ήχων - τα βελάσματα, τα σφυρίγματα και τα κουδουνίσματα των κοπαδιών και τα φτερουγίσματα των πουλιών, με τις χροιές του μαλλιού και της ύφανσης και το τεριρέμ των μοτίβων, και γενικότερα, το ψιθυριστικό επιτόποιο ξεδίπλωμα της δομής μιας κλειστής κοινωνίας, αποτελούν τους κύριους άξονες αναφοράς και έμπνευσης των 25 συμμετεχόντων εικαστικών που τιμώντας την έκθεση και εργαζόμενοι με διαφορετικά μέσα (ζωγραφική, γλυπτική, μεταλλοτεχνία, κεραμική, ύφανση, κεντητική, κατασκευή μουσικού οργάνου και φιγούρων θεάτρου σκιών, εγκατάσταση, βίντεο κ.ά.), σύγχρονες και παραδοσιακές τεχνικές, χειροποίητη διαδικασία και πληθώρα υλικών, δημιουργούν πρωτότυπα έργα ιστορικής, τοπιογραφικής και συγκινησιακής αναφοράς με εξέχουσες διαφορετικότητες.

Τρις Κρητικού
Αρχαιολόγος - Ιστορικός της Τέχνης
Επιμελήτρια της έκθεσης